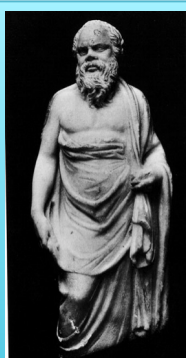

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

5. TÉMA: Platón és Szókratész

Dr. habil. Mogoródi Emese

2. Lecke

Szókratész filozófiája

és módszerei:

dialogus, erkölcsi

intellektualizmus

10 – 15
PERC

1. Filozófiai dialogus (a szókratészi „dialektika”)

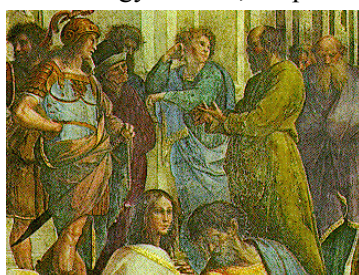
A platóni „szókratikus dialogusokban” Szókratész beszélgetőpartnereivel az erények definíciójára törekszik, az ún. **elenkhosz** („vizsgálat, cáfolat”) keretében.

Nem tanít semmiféle ismeretet vagy nézetet, csupán

kérdéseket tesz fel

(melynek jellegzetes formája: “mi az X?”

– pl. “mi a bátorság?”); ráveszi partnerét, hogy adjon róla **meghatározást**,

majd bizonyos, egyéb elfogadott nézete alapján

kimutatja, hogy **ellentmond** az eredeti

meghatározásnak, tehát valamelyiket el kell vetni.

Miután elvetették az eredeti meghatározást, újabbat fogadnak el; majd amikor ezek sorra megdőlnek, a

partner **aporiába** kerül.

elenkhosz (gör.) „vizsgálat, ellenőrzés, cáfolat”

Szókratész jellegzetes dialogikus módszere, melynek révén kimutatja beszélgetőpartnerei nézeteinek ellentmondásosságát. A „szókratikus” dialogusokat ezért „elenkhtikus” dialogusoknak is nevezik.

aporia (gör.) „(gondolati) kiútatlanság, zsákutca”; a „szókratikus” dialogusokat „aporetikus” dialogusoknak is nevezik.

- Szókratész ezt az eljárást úgy tekinti, mint amelynek **egzisztenciális** jelentősége van („adjon számot életéről”, *Lakhész* 187e);
- célja azonban **nem az ellenfél lejáratása** (ellentétben a szofistákkal) vagy saját, intellektuális felsőbbrendűségének demonstrálása;
- az erények meghatározására gyakorlati **(etikai) szempontból** van szükség, mert
  - a) egy és ugyanazon forma (*eidosz*) valósul meg minden erényes cselekedetben;
  - b) ez a forma racionálisan megismerhető;
  - c) ismerete szükséges az erényes cselekvéshez.

Implikációk (a szofistákkal szemben)

- az erények/értékek **nem relatívak** vagy szubjektívak;
- **racionálisan megismerhetőek** és megvitathatóak (pl. a bátorság ideájának/fogalmának ismerete alapján eldönthető, hogy egy adott cselekedet bátor-e);
- az adott erény ideájának/fogalmának ismeretében **képesek vagyunk erényesen cselekedni**, enélkül azonban nem.

A szókratészi fogalmi meghatározás valószínűleg inspirálta Platón **idea elméletét**. Azt feltételezi, hogy az egyes erényeknek létezik **lényegük**, mely gondolatilag megragadható és racionálisan meghatározható.

2. Erkölcsi intellektualizmus/racionalizmus – szókratészi „ikerparadoxon”

A szókratészi **„dialektika”** (vagyis a dialogikus, az erények definíciójára törekvő párbeszéd) mögött két, egymással összefüggő, paradox tézis áll, amelyek szintén a történeti Szókratésznek tulajdoníthatóak:

- 1. „az erény tudás”

A(z erényekre vagy a Jóra vonatkozó) tudás

1) **szükséges** feltétele az erényes cselekvésnek,
(ha pl. nem tudom, mi a bátorság, nem lehetek valódi értelemben bátor)

- 2. „senki sem vétkezik készakarva/tudva”

(a „fegyelmetlenség”, „akaratgyengeség” vagy az „önuralom hiánya” [*akrasia*] tagadása).

2) és egyúttal **elégleges** feltétele is.

(ha tehát tudom, mi a bátorság, akkor képtelen vagyok gyáván viselkedni)

Innen érthető meg a szókratészi dialógus **erkölcsi jelentősége**: ahhoz, hogy erényesek lehessünk, meg kell ismernünk az erényeket, racionális (adekvát és ellentmondásmentes) **meghatározásukon** keresztül. Ha nem ismerjük az erényeket, valódi értelemben véve **nem lehetünk erényesek**. Ha pedig megismertük őket, akkor már **képtelenek vagyunk nem erényesen viselkedni**.

- Ez azonban felveti a kérdést, vajon akkor elégleges-e az aporetikus (elenkhtikus) módszer?

A szókratészi dialektika pozitív oldala: „**maiéutikus**” („bábáskodó”) módszer:

- a szókratészi beszélgetés végső célja az *elenkhoszon* keresztül a helytelen vélekedésektől való megszabadítás, az erények ismerete iránti vágy felkeltése, és végül **a helyes ismeretek megszerzése**.

maia, maié (gör.) „bába” – Szókratész a *Theaitétosz*-ban (149a) azt állítja, hogy anyja bába volt, és maga is ezt a mesterséget űzi, csak nem gyermekeket, hanem ismereteket segít világra

„Azt gondolhatnánk, hogy Szókratész szerint a jó, az erényes élet az igazság folytonos kutatásában áll, mely lényegénél fogva lezárhatatlan folyamat, és cáfolataival e vizsgálódó életforma irányába próbálja terelgetni vitapartnereit. Ám ennek ellentmond az erény rendszerszerű tudásként való felfogása, és az, hogy az élet vezetését az erényre kellene alapoznunk. Szókratésznek eszerint egy további, ambíciózusabb célja is lehetett eljárásával. **Feltételezhette, hogy a helyes vélemények eleve benne rejlének a lélekben,** csak éppen hamis vélemények is keverednek közéjük, és hogy a cáfolat módszeres alkalmazásával megszabadulhatunk a hamis vélekedésektől. Ezen a módon tudásra tehetünk szert, ami már kiállja a keresztkérdések próbáját.” (Boros G. (szerk.), *Filozófia*, 72.o. (Bene László))

- a tanulás tehát nem egyéb, mint **viszaemlékezés** (*anamnészis*);
- a cáfolat (*elenkhoz*) a visszaemlékezést készíti elő a hamis vélekedésektől való **megszabadítás** révén
- $\Rightarrow$ a lélekben rejlő helyes ismeretek felszínre hozása.

További olvasmányok:

Mogyoródi Emese: „Szókratész, a »visszhangkamra« és a demokrácia”. In Laczkó Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 17: A polisz*. Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státusz kiadó, Szeged 2019, 11-33.

https://www.academia.edu/40244660/Szókratész_a_visszhangkamra_és_a_demokrácia_Socrates_the_Echo_Chamber_and_Democracy

Boros Gábor (szerk.): *Filozófia*. Akadémiai kézikönyvek. Akadémiai kiadó, Budapest 2007. (*A Szókratészre vonatkozó fejezet Bene Lászlótól.*)

Ellenőrző kérdések:

1. Mit jelent illetve mit foglal magában a szókratészi „dialektika”, és milyen lépésekből áll az elenkhtikus módszer?
2. Mi az erkölcsi jelentősége ennek a módszernek?
3. Milyen tételeket foglal magában a szókratészi „ikerparadoxon”?
4. Milyen módszer egészíti ki a szókratészi aporetikus módszert, és mi a jelentősége?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Miért kérdőjelezhető meg az értelmezés, miszerint Szókratész számára a filozófia az igazság folytonos kutatása, anélkül, hogy reményünk volna megszerzésére?